

work of the future experts. Practical recommendations about formation of professional interest are given.

Стаття надійшла до редакції 13.03.2012

УДК 378

*Кухначева А.І.
м. Харків, Україна*

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Постановка проблеми. Протягом останнього часу в обіг педагогічної лексики ввійшли нові терміни, які використовуються для характеристики діяльності працівника освіти, а саме: професійна компетенція, професійна компетентність, соціальна компетентність, педагогічний професіоналізм та інші. Сьогодні поняття компетентності набуває актуальності. Дослідники це пов'язують з багатьма чинниками, оскільки саме компетентності є тими індикаторами, які дозволяють визначити готовність учня чи випускника до життя, його подальшого розвитку й активної участі у житті суспільства, а у вчителя - формування професійно-значимих особистісних якостей, тобто педагогічний професіоналізм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми. Вітчизняна педагогіка вже має певні напрацювання в напрямі компетентнісного підходу. Проблему компетентності на різних рівнях аналізу розробляють С. Гончаренко (тлумачення явища компетентності), І. Тараненко (компетентність як здатність до найефективнішого застосування знань), К. Корсак (цивілізаційна компетентність), І. Ящук (життєва компетентність особистості), В. Ковальчук (соціальна компетентність учителя), О. Овчарук (європейські підходи до проблеми компетентності), А. Михайличенко, В. Аніщенко (професійна підготовка на основі стандарту компетентності) та ін.

Виклад основного матеріалу. Українські вчені по-різному тлумачать поняття компетентності. Найбільшого поширення в нашій науковій літературі набуло визначення компетентності як «сукупності знань і вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію»[4].

У розробках російських науковців, на нашу думку, заслуговують на увагу тлумачення А. Маркової та Н. Кузьміної. Так, у своїх дослідженнях А. Маркова характеризує зміст професійної компетентності педагога процесуальними і результативними показниками й визначає професійну компетентність фахівця

як здатність та готовність виконувати особисту професійну діяльність [6].

Н. Кузьміна розглядає професійно-педагогічну компетентність педагога за фахом і визначає її як сукупність умінь педагога як суб'єкта педагогічного впливу особливим чином структурувати наукове і практичне знання з метою найкращого вирішенню педагогічних завдань [5].

Проаналізувавши різні визначення поняття «професійна компетентність вчителя», спробуємо навести власне. Професійна компетентність вчителя - це сукупність різнобічних знань і практичних навичок, які допомагають успішно виконувати педагогічну діяльність, вроджених здібностей до співпраці з іншими людьми, в поєднанні з належними моральними якостями.

Компетентність визначається як властивість особистості і підрозділяється на декілька видів (Н.В. Кузьміна), на яких базується зрілість людини в професійній діяльності (А.К. Маркова)[7]:

- соціально-психологічну компетентність, яка визначається як властивість індивіда ефективно взаємодіяти з людьми, які її оточують в системі міжособистісних відносин (вміння орієнтуватися в соціальних ситуаціях, вибрати адекватні способи спілкування тощо);
- комунікативна компетентність - конгломерат знань, вербальних і невербальних вмінь та навиків спілкування;
- професійно-педагогічна компетентність, як здатність до продуктивного спілкування в умовах, які визначені педагогічною системою.

Основними елементами професійно-педагогічної компетентності є наступні:

1. Спеціальна і професійна компетентність в сфері дисципліни, яка викладається.
2. Методична компетентність в сфері способів формування знань, вмінь та навичок.
3. Соціально-психологічна компетентність в сфері процесів спілкування.
4. Диференційно-психологічна компетентність в сфері мотивів, здібностей, спрямованості.
5. Аутопсихологічна компетентність в сфері достоїнств та недостатків своєї діяльності і особистості.

Безпосередньо до професійної компетентності педагога включаються педагогічна діяльність, педагогічне спілкування, особистість педагога як змістові блоки, які в свою чергу, підрозділяються на: професійні знання; педагогічні уміння, необхідні для здійснення самодіагностики і самоформування цієї сторони праці; професійні психологічні позиції; психологічні якості, які забезпечують виконання цієї сторони праці, психологічні новоутворення, які виникають під час її виконання; психологічна карта стану цієї сторони праці.

Таким чином, в цілому професійна компетентність педагога представлена як складне індивідуально-психологічне утворення на основі інтеграції досвіду, теоретичних знань, практичних вмінь і значимих особистісних властивостей, які обумовлюють готовність до актуального виконання педагогічної діяльності.

Як свідчить педагогічна практика, майбутнього вчителя початкових класів готують до виконання таких функцій[8]:

- управлінська — виступати в ролі керівника, тобто керувати навчально-пізнавальною діяльністю учнів;
- менеджерська — бути інструктором, який допомагає учням у визначенні ресурсів виконання навчальних завдань;
- контролююча — виступати в ролі оцінювача, коли потрібно контролювати й оцінювати навчальні досягнення учнів;
- організуюча — бути в ролі організатора різнопланової діяльності учнів;
- навчальна — виступати в ролі носія знань, бути провідником на шляху здобуття учнями освіти;
- діагностично-прогностична — виступати в ролі дослідника при визначенні реального ступеня навченості та розвитку учнів і прогнозуванні на цій основі їх освітніх траєкторій.

Саме тому ключовими вміннями, які повинен мати майбутній учитель і які зазначені в сучасних освітньо-кваліфікаційних характеристиках, є такі:

- проектувати навчально-виховний процес, конструювати навчальний матеріал, моделювати педагогічні ситуації;
- перетворювати наукову інформацію в навчальний матеріал;
- сприймати психологічний стан учнів, визначати особливості стосунків у класному колективі;
- ставити коректні завдання, координувати діяльність школярів, співпрацювати в навчально-пізнавальному процесі;
- виробляти сміливе, гнучке мислення в пошуках оптимального вибору форм і методів навчально-виховної діяльності;
- оволодівати новими науково-педагогічними й науково-технічними знаннями, передовими, здебільшого нетрадиційними й нестандартними методами регулювання стосунків з колегами, батьками учнів;
- здійснювати емоційний вплив на учнів;
- проводити моніторинг навчання, виховання та розвитку учнів;
- установлювати ступінь ефективності власної діяльності;
- творчо переосмислювати досвід практиків.

Компетентності залежать від контексту і пов'язані з конкретними цілями специфіки діяльності і особистим досвідом педагога, а також з профілем закладу. Але виділяють групу загальних компетентностей для всіх педагогічних

працівників, так звані ключові компетентності, які мають наступні ознаки: багатофункціональність, надпредметність, багатомірність, які потребують значного інтелектуального розвитку.

Формування професійної компетентності - процес циклічний, в процесі педагогічної діяльності необхідно постійне підвищення професіоналізму, і кожен раз перераховані етапи повторюються, але вже в новій якості. Взагалі, процес саморозвитку обумовлений біологічно і пов'язаний з соціалізацією і індивідуалізацією особистості, яка свідомо організовує власне життя, а значить, і власний розвиток. Процес формування професійної компетентності так само сильно залежить від середовища, тому саме середовище має стимулювати професійний саморозвиток. У школі має бути створена демократична система управління. Це і система стимулювання співробітників, і різні форми педагогічного моніторингу (не контролю!), до яких можна віднести анкетування, тестування, співбесіди, і внутрішньошкільні заходи з обміну досвідом, конкурси, та презентація власних досягнень.

Можна виділити етапи формування професійної компетентності[1]:

- самоаналіз і усвідомлення необхідності;
- планування саморозвитку (цілі, завдання, шляхи вирішення);
- самовиявлення, аналіз, самокорекція.

Важливе місце у формуванні професійної компетентності майбутнього вчителя займає професійно-педагогічна комунікація, яка є основною формою педагогічного процесу. Професійно-педагогічна комунікація – це система безпосередніх чи опосередкованих взаємодій педагога, що реалізуються за допомогою вербальних і невербальних засобів з метою взаємообміну інформацією, регулювання педагогічних відносин. Він забезпечує передавання через учителя учням людської культури, засвоєння знань, сприяє формуванню в них ціннісних орієнтацій. Педагогічне спілкування забезпечує обмін інформацією, співпереживання, пізнання особистості, самоутвердження.

Педагогічне спілкування є одним із вирішальних чинників у налагодженні вчителем соціальних, професійних контактів засобом його самовираження за допомогою мови і мовлення. Воно віддзеркалює ціннісні орієнтації, гармонію професійних знань, комунікативних і морально-психологічних можливостей, характеризує його вихованість, уміння висловлювати думки, дотримуватись етичних норм спілкування та ін. Опанування вчителем культурою мови і мовленнєвого етикету є передумовою ефективності професійної і особистісної комунікації.

Культура мовлення — упорядкована сукупність нормативних, мовленнєвих засобів, вироблених практикою людського спілкування, які оптимально виражають зміст мовлення і задовольняють умови і мету спілкування. Важливими характеристиками культури мовлення є: правильність, змістовність, доречність, достатність, логічність, точність,

ясність, простота і емоційна виразність, образність, барвистість, чистота, емоційність. Культуру мовлення вчителя характеризують такі ознаки[2]:

- правильність, тобто відповідність прийнятим орфоепічним, орфографічним, граматичним лексичним нормам;

- різноманітність: володіння мовним багатством народу, художньої і публіцистичної літератури, лексичним арсеналом літературної мови (освічена людина використовує у мовленні 6-9 тис. слів), використання різноманітних мовних одиниць;

- виразність забезпечуватися оригінальністю у висловлюванні думок з метою ефективного впливу на партнера по комунікації. Виразність розвивається на основі тренінгів, власної творчості, спостережень за мовленням різних соціальних груп, аналітичного читання художньої літератури тощо. Завдяки їй здійснюється вплив на почуття аудиторії;

- точність, або відповідність висловлювань того, хто говорить, його думкам: адекватна співвіднесеність висловлення, вжитих слів або синтаксичних конструкцій з дійсністю, умовами комунікації. Вона передбачає ретельний вибір жанру текстів, умов, середовища, колориту спілкування і залежить від культурно-освітнього рівня мовців;

- багатство (розмаїття використовуваних слів). Чим більше різноманітних і розрізняваних свідомістю слухача мовних знаків, їх ознак припадає на «мовленнєвий простір», тим мовлення багатше і цікавіше

- актуальність: вибір і використання вчителем життєво важливих фактів прикладів, образів.

Немає ні одного вчителя, який не прагнув би до вершини педагогічної майстерності у своїй професії. Адже майстерність – знаряддя, без якого не можливі високі результати діяльності вчителя, її ефективності і якості. Педагогічну майстерність набувають в досвіді, у повсякденній праці. В сукупності з цією ідеєю діяльність припускає ціленаправлену зміну навколишнього світу, являється основним фактором формування і розвитку особистих і професійних якостей людини. Але це не означає, що будь-який досвід стає джерелом професійної, а також педагогічної майстерності. Таким джерелом виявляється тільки праця. Причиною постійних невдач, помилок і низьких результатів праці вчителів часто виявляється нерозуміння ними змісту своєї професійної діяльності. Головним об'єктом професійно-педагогічної діяльності вчителя є учень, а її предметом є формування духовного світу школяра. Навчальний процес займає провідне місце в системі навчально-виховної роботи.

Діяльність вчителя називають викладанням. Вона не обмежується лише виконавчою частиною навчального процесу, але і охоплює всі його етапи, а саме: підготовчий, організації і здійснення навчання, аналізу результатів[3].

Важливою частиною педагогічної діяльності являється також велика позакласна робота, яка включає в себе професійно-педагогічне самовдосконалення, оволодіння новими досягненнями науки і передовим педагогічним досвідом, особисті методичні пошуки, аналіз результатів навчального процесу в цілому, щоденну підготовку до уроків.

Для того, щоб виділити специфіку вчительської праці, її часто порівнюють з творчістю письменника. Створений вчителем урок повинен відповідати не лише потребам педагогічної науки, а й особливостям шкільної практики[8]. І звичайно в ньому відображається і особистість самого вчителя, і його педагогічна позиція, рівень професійної і загальної культури, коло його духовних інтересів. Таким чином, вчитель виконує функції сценариста, режисера, драматурга, і в той же час являється виконавцем головної ролі в створеному ним творі. Самооцінка і аналіз ефективності своєї праці і її результатів в порівнянні із запланованими – необхідна умова удосконалення педагогічної діяльності.

Таким чином навчання вчителя, пов'язане з підвищенням його професійної майстерності, повинне охоплювати всі сторони його педагогічної діяльності, які забезпечують[2]:

- підготовку навчального процесу і проектування його конкретних варіантів;
- реалізацію, здійснення навчального процесу
- вивчення, аналіз і оцінку кінцевих результатів навчального процесу і виявлення ефективності професійної діяльності.

Кажучи про професійну компетентність вчителя не можна не сказати про створення його портфоліо. Портфоліо є відображенням професійної діяльності, в процесі формування якого відбувається самооцінювання та усвідомлюється необхідність саморозвитку. За допомогою портфоліо вирішується проблема атестації педагога, тому що тут збираються та узагальнюються результати професійної діяльності. Створення портфоліо - мотиваційна основа діяльності педагога і розвитку його професійної компетентності.

Отже, вчитися бути вчителем, значить, постійно думати про те, як на науковій основі раціоналізувати нелегку працю навчання, як використовувати всі можливості свого предмету, створювати методику навчання, яка дозволить все краще навчати і виховувати кожного учня, одночасно створюючи умови для максимального розвитку його здібностей і внутрішніх сил. Тому, подальше дослідження слід провести у напрямі активної праці вчителя над собою.

Висновки. Перспективи подальших соціально-психологічних досліджень компетентності як складової підготовки фахівців у вищому навчальному закладі полягають у поглибленому дослідженні чинників мотивації навчання в межах суб'єкт-суб'єктної моделі організації навчального процесу в сучасній

освіті, спрямованій на формування і розвиток гармонійної висококомпетентної особистості творчого професіонала. Проблема компетентності та її співвідношення з іншими науковими категоріями потребує подальшого теоретичного осмислення та вичерпного аналізу.

Список літератури: 1.Добродін В.Г. Педагогічна майстерність вчителя / Добронін В. Г. – К., 2006. – 520 с. 2.Карпович В.А. Діяльність сучасного вчителя / В. А. Карпович. – К., 2004. – 121 с. 3.Кремень В. Г. Модернізація системи освіти як важливий чинник інноваційного розвитку держави // проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. – Вип. 1(5). Харків: НТУ «ХПІ», 2003. – с. 3-9. 4.Професійна освіта: Словник: Навч. посібник/ Уклад. С. У. Гончаренко та ін.; За ред. Н. Г. Ничкало. — К.: Вища шк., 2000. — С. 149. 5.Професионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. — М.: Высш. шк., 1990. — С. 90. 6.Психологические критерии и ступени профессиональности учителя // Педагогика. - 1995. - № 6. 7.Скворцова С. О. Професійна компетентність вчителя: зміст поняття [Текст] / С. О. Скворцова // Наука і освіта. – 2009. – №4. – С. 93-96. 8.Скульський Р.П. Вчитися бути вчителем / Р. П. Скульський. – К., Педагогіка, 2008. – 155с.

Bibliography (transliterated): 1. Dobrodin V.G. Pedagogichna maysternist vchitelya / Dobronin V. G. – K., 2006. – 520 s. 2. Karpovich V.A. Diyalnist suchasnogo vchitelya / V. A. Karpovich. – K., 2004. – 121 s. 3. Kremen V. G. Modernizatsiya sistemi osviti yak vazhliiviy chinnik Innovatsynogo rozvitku derzhavi // problemi ta perspektivi formuvannya natsionalnoyi humanitarno-tehnichnoyi eliti. – Vip. 1(5). Harkiv: NTU «HPI», 2003. – s. 3-9. 4. Profesynna osvita: Slovník: Navch. posibnik/ Uklad. S. U. Goncharenko ta In.; Za red. N. G. Nychkalo. — K.: Vischa shk., 2000. — S. 149. 5. Professionalizm lichnosti prepodavatelya i mastera proizvodstvennogo obucheniya. — M.: Vyssh. shk., 1990. — S. 90 6. Psihologicheskie kriterii i stupeni professionalnosti uchitelya // Pedagogika. - 1995. - # 6 7. Skvortsova S. O. Profesynna kompetentnist vchitelya: zmlst ponyattya [Tekst] / S. O. Skvortsova // Nauka I osvita. – 2009. – #4. – S. 93-96. 8. Skulskiy R.P. Vchitisya buti vchitelem / R. P. Skulskiy. – K., Pedagogika, 2008. – 155s.

А.І. Кухначова

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті визначено поняття «професійна компетентність вчителя початкових класів», подано класифікацію професійних компетентностей вчителя початкових класів, розглянуто елементи професійної компетентності, визначено функції, які виконує вчитель початкових класів; виокремлено етапи формування професійної компетентності вчителя початкових класів, сформульовано педагогічні умови формування професійної компетентності в майбутнього вчителя початкових класів.

А.И. Кухначева

**ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ
БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ МЛАДШИХ КЛАССОВ**

В статье рассмотрено понятие "профессиональная компетентность учителя начальных классов", подана классификация профессиональных компетентностей учителя начальных классов, рассмотрены элементы профессиональной компетентности, определены функции, которые выполняет учитель начальных классов; выделены этапы формирования профессиональной компетентности учителя начальных классов, сформулированы педагогические условия формирования профессиональной компетентности у будущего учителя начальных классов.

À. Kukhnacheva

**FORMIROVANIE PROFESSIONAL'NOY KOMPETENTNOSTI
BUDUSCHEGO TEACHER MLADSHIKH KLASOV**

In stat'e rassmotreno ponyatie "professional'naya of kompetentnost' teacher of nachal'nykh klassov", given klassifikaciya professional'nykh of kompetentnostey teacher of nachal'nykh klassov, rassmotreny yëâîâîôû professional'noy kompetentnosti, opredeleny funkcii, kotorye vpolnyaet teacher of nachal'nykh klassov; vydeleny ýòâîû formirovaniya professional'noy of kompetentnosti teacher of nachal'nykh klassov, sformulirovaniya pedagogicheskie usloviya formirovaniya professional'noy kompetentnosti for the budushego teacher of nachal'nykh klassov.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2012

УДК 372.8:331.101.68.

*Харченко А.О.,
м. Харків, Україна*

**ФОРМУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТ-
НІХ ЕКОНОМІСТІВ**

Загальна постановка проблеми. Через постійне ускладнення ситуації у сфері економічної діяльності, яке зумовлено істотною інерційністю процесів, що відбуваються в ній, і недостатню їх вивченість світова спільнота все частіше стикається з небезпечними кризовими явищами. За цих умов слід рішуче переглянути концептуальні підходи як до дослідження економічних явищ, так і до організації та здійснення професійної підготовки економістів. Йдеться перш за все про необхідність системної єдності при розробці чітких методоло-